

УДК 811.111'25

МІЖМОВНІ ТА МІЖКУЛЬТУРНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ПЕРЕКЛАДУ

Кушина Н.І.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

У статті розглядається важливість вирішення проблем міжмовного та міжкультурного характеру, які виникають у процесі перекладу. Автор доводить, що для забезпечення адекватної міжкультурної комунікації творча діяльність перекладача має спрямовуватися на примирення двох суперечливих тенденцій: збереження мовної норми рецептивної культури в перекладі та її гармонізацію з нормою оригіналу як феномена вихідної культури.

Ключові слова: переклад, міжмовні й міжкультурні проблеми, міжкультурна комунікація.

В статье рассматривается важность решения проблем межъязыкового и межкультурного характера, которые возникают в процессе перевода. Автор доказывает, что для обеспечения адекватной межкультурной коммуникации творческая деятельность переводчика должна направляться на примирение двух противоречивых тенденций: сохранение языковой нормы рецептивной культуры в переводе и ее гармонизации с нормой оригинала как феномена исходной культуры.

Ключевые слова: перевод, межъязыковые и межкультурные проблемы, межкультурная коммуникация.

The article discusses the importance of solving the problems of cross-lingual and cross-cultural nature, which arise in the process of translation. The author proves that to ensure adequate intercultural communication the translator should be directed to reconcile two contradictory tendencies: the preservation of linguistic norms of the target culture in translation and harmonization with the norms of the original as a phenomenon of the source culture.

Keywords: translation, cross-lingual and cross-cultural issues, intercultural communication.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими завданнями. На сучасному етапі стрімкого розвитку людського суспільства та новітніх інформаційних технологій зростає роль міжкультурного перекладу. Важливість вирішення проблем міжкультурного перекладу тісно пов'язана з експансією електронних, адже мовна глобалізація дуже загострює досить актуальну проблему міжкультурної комунікації.

Різниця культур і мовленнєвих норм потребує від перекладача глибоких трансформацій. Сьогодні переклад не розглядають лише як зміну правил переходу від внутрішньої програми мовлення до її реалізації. Перекладна комунікація "мовець – перекладач – адресат" є подвійною, і, очевидно, перекладач здійснює оптимально дві внутрішні програми як щодо мовця, так і зорієнтовану на адресата: стратегія мовця спрямована на мовноавтентичного перекладача і водночас на адресата.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попри труднощі збереження в перекладі культурних своєрідностей, багато вчених стверджують, що мова є частиною культури і вважають, що відтворення культурних реалій у цільовій мові є першочерговим завданням перекладача у міжкультурній комунікації, бо кожна мовна група має власні культурно-специфічні особливості [5, с. 94].

Ідея специфічної ролі мови у мовній моделі світу впливає з учення В. Гумбольдта, яке розвинули О. Потебня, Л. Вайсгербер, Е. Сепір, Б. Ворф, Ж. Мунен, Ю. Найда, Г. Турі, П. Ньюмарк, Р.Зорівчак, О. Чередниченко та інші етнолінгвісти й перекладознавці.

Перегляд і критична оцінка гіпотези Сепіра-Ворфа сприяли виробленню у сучасному перекладознавстві оптимальної стратегії. Оскільки кожна природна мова, як зазначав Ю.Д. Апресян, відтворює певний спосіб сприймання і організації концептуалізації світу, притаманний кожній мові спосіб концептуалізації дійсності є частково універсальним, а частково національно специфічним. Носії різних мов можуть сприймати світ дещо по-різному, що зумовлено особливостями кожної з мов [1, с. 38-39]. Обґрунтовуючи залежність мовленнєвої діяльності від взаємодії тріади "етнос – мова – культура", науковці відзначають, що у процесі перекладу відбувається зіткнення не лише лексичних та граматичних систем, а й комунікативно-прагматичних, лінгвоетнічних, психологічних, соціокультурних компонентів, менталітету мовців.

Дискриптивісти не ставили питання про співвідношення двох культур у перекладі, а зводили його лише до співвідношення двох мовних структур, це питання вперше порушив 1963 року Ж. Мунен у своїй фундаментальній праці в розділі "Переклад і культура" [4]. Він слушно зазначив, що позамова ситуація культури є тим чинником, який може нейтралізувати розбіжності мовних структур, компенсувати відсутність тих чи тих елементів у мовній картині світу. При цьому розбіжності культур, що контактують, можуть долатися у процесі перекладу в міру інтенсифікації перекладацьких стосунків.

Постановка питання про міжкультурний характер перекладу стала пріоритетною для інтерпретативної теорії, яка розглядає переклад як комунікативний процес, у якому беруть участь три основні учасники, а саме відправник (адресант) вихідного тексту, перекладач та одержувач (адресат) кінцевого тексту, причому останній може бути як індивідуальним, так і колективним. Від типу стосунків між усіма учасниками перекладацької комунікації залежатиме сприйняття перекладеного тексту та його засвоєння у контексті іншої культури [3, с. 173].

Проблема збереження мовної та культурної ідентичності хвилює не тільки лінгвістів, культурологів, а й перекладачів, бо саме переклад як невід'ємний засіб діалогу культур безперечно слугує важливим інструментом захисту власної мови і культури від надмірних іншомовних впливів та розчинення у світовому мовнокультурному просторі: "Нація, яка перекладає і з мови якої перекладають, ніколи не залишиться на узбіччі цивілізаційного процесу" [3, с. 6]. Необхідно лише забезпечити їй право на мовну і культурну відмінність, що становить запоруку примноження духовного багатства європейської і загалом світової цивілізації.

Міжмовні контакти створюють благодатний ґрунт для взаємопроникнення культур, а отже, стимулюють розвиток кожної з них. Ґрунтовно висвітливши діахронію української міжкультурної комунікації та функцій перекладу в сучасному світі, Чередниченко О.І. висловлює впевненість у тому, що "європейська співпраця в галузі вивчення мов і культур надалі сприятиме кращому взаєморозумінню між народами, а в майбутньому – побудові Європи без кордонів" [3, с. 4-5].

Дослідження виконано відповідно до тематичного плану наукових досліджень кафедри германських мов і перекладознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка "Переклад в контексті взаємодії національних культур (дискурс, складники, функції)".

Мета статті зосередити увагу перекладачів на міжмовних та міжкультурних проблемах, що виникають у процесі усного й письмового різножанрового перекладу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загальноновизнаною є думка, що різні мови моделюють світ по-своєму, а етнічні мовні картини зараз жваво обговорюються та досліджуються. Етнолінгвальні моделі світу відображають культурні категорії певної групи,

їх поведінкові прояви дозволяють побачити основні розбіжності між культурними групами та їхніми цінностями. Серед етнічно-диференціюючих компонентів на першому місці, зазвичай, ставлять мову. Споріднені культури мають схожі мовні фонди завдяки аналогічному культурному досвіду та його класифікації у мовних категоріях. Несумірність категорій різних культурних спільнот вказує на розбіжності в їх культурному досвіді.

Несумірність категорій різних культур, що зокрема виливається у розбіжності значень, може призводити до неможливості перекладу. Непорозуміння виникає, коли один і той же об'єкт-стимул часто категоризується по-різному, залежно від культурної приналежності, в якій відбувається категоризація. Розуміння "чужого" тексту вимагає виходу за його межі й передбачає включення доступного інокультурному адресату фонду фонових знань іншої культури, до якої належить текст.

Розуміння у міжкультурному контакті регулюється певними умовами, що накладають певні обмеження на протікання комунікативного процесу. Розбіжності у комунікативних каналах різних культур можуть полягати у виборі вербального чи невербального каналу для трансляції певного повідомлення. На відміну від вербальної комунікації, що використовує мовні коди, невербальний канал спрямований на трансляцію емоційних станів.

Інокультурне походження індивіда проявляється у порушенні ним різних категорій комунікативних правил, що входять до складу "автоматизмів" культурного виховання. Дезорієнтуючими в цьому ракурсі можуть бути крос-культурні розбіжності у використанні звертань, формул ввічливості, в послідовності структури розмови, правилах побудови мовного акту і тим самим спричинювати комунікативні ускладнення під час контакту між представниками різних культур.

У сучасному світі, коли народи намагаються визначити власне обличчя, глибше пізнати національний дух, менталітет, культуру, мову, широкі перспективи отримує порівняно нова галузь науки про мову етнопсихолінгвістика – маргінальна лінгвістична дисципліна на межі психолінгвістики, етнолінгвістики та етнології. Об'єктом етнопсихолінгвістики стає етнічна свідомість та її відображення у мові та мовленнєвій діяльності.

Останнім часом етнопсихолінгвістичні дослідження обрали своїм об'єктом також переклад з однієї мови на іншу, поєднавши значну теоретичну спадщину нині актуальних галузей мовознавства: практики перекладу, теорії комунікації з психолінгвістичним аналізом. Тенденція до антропоцентризму сучасного мовознавства, перспективність комунікативно-прагматичних досліджень визначають необхідність етнопсихолінгвістичного аналізу перекладу як форми усної та писемної комунікації.

Проблеми міжмовної та міжкультурної взаємодії особливо гостро постають на зламі століть. Оскільки переклад неминуче відбувається принаймні з двома мовами і двома культурними традиціями [7, с. 200], перекладачі, як відзначає Г. Турі, постійно стикаються з проблемою, як трактувати культурні аспекти, притаманні оригінальному текстові і як знайти найдосконалішу техніку, щоб успішно передати ці аспекти мовою перекладу. Ці проблеми, за Ю. Найдою, можуть бути різного обсягу залежно від культурної і лінгвістичної розбіжності між двома (чи більше) мовами, з якими має справу перекладач [6]. Культурні труднощі у процесі перекладу можуть набирати різних форм, починаючи від лексичного значення і синтаксису до ідеологій і способів життя у даній культурі.

Перекладачеві треба зважати на важливість певних культурних аспектів і наскільки необхідно чи бажано перекладати їх цільовою мовою. На переклад накладає певні обмеження мета вихідного тексту, а також його майбутні читачі оригінального та перекладного текстів [6, с. 130]. З огляду на забезпечення міжкультурної комунікації творча діяльність перекладача має спрямовуватися на примирення двох суперечливих тенденцій: збереження мовної норми рецептивної культури в перекладі, з одного боку, та її гармонізацію з нормою оригіналу як феномена вихідної культури, з іншого [3, с. 176].

Перекладам також треба брати до уваги є той факт, що культура оригіналу не може повністю сприйматися реципієнтом, адже існують докорінні відмінності між культурами та мовами світу. Все ж цей факт не є причиною неможливості їхнього перекладу, "а навпаки – це істотно збагачує обидві мови та культури через взаємне самоусвідомлення та пізнання" [2]. На щастя, теорії неможливості перекладу давно канули у вічність і не підтримується сучасним перекладознавством. Удосконалення перекладів з урахування міжмовних та міжкультурних проблем уможливує продовжити життя у часі сучасної культури творам представників різних культур – Конфуція, Лао-Цзи, Платона, Аристотеля, Сенеки, Софокла, Шекспіра, Гейне, Байрона та багатьох інших – та висловити впевненість, що ці твори ніколи не зникають з культурного процесу.

Переклад як засіб міжмовної комунікації безпосередньо впливає на стан літературної норми цільової мови, оскільки він виконує функцію своєрідного фільтра, який пропускає все корисне, потрібне і затримує те, що руйнує її національний характер [3, с. 170]. Саме тому серед головних завдань перекладача – посередника між мовами і культурами – є також збагачення власної мови і, таким чином впливаючи на еволюцію літературної норми, не допущення її зникнення у глобальному просторі.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що переклад – це вид діяльності, що стосується не лише двох мовних систем, а й двох культурних полюсів. При цьому результатом діяльності перекладача стає свого роду симбіоз культури оригіналу та перекладу, що сприяє взаємному збагаченню як першого, так і другого. Стосунки між усіма учасниками перекладацької комунікації залежать від сприйняття перекладеного тексту та його засвоєння у контексті іншої культури.

Література

1. Апресян Ю.Д. Образ человека по данным языка / Ю.Д.Апресян // Вопросы языкознания. – 1995. – №1. – С.38–39.
2. Горощенко Т.В. Міжкультурна комунікація в перекладі / Т.В. Горощенко. Інтернет ресурс КНУ: Код доступу <http://ua.convdocs.org/docs/index-194154.html>
3. Чередниченко О.І. Про мову і переклад / О.І. Чередниченко – К.: Либідь, 2007. – 248 с.
4. Mounin J. Les problèmes théorétiques de la traduction / J. Mounin. – Paris: Gallimard, 1963. – 387 p.
5. Newmark P. A Textbook of Translation / P. Newmark. – New York: Prentice Hall International, 1988. – 292 p.
6. Nida E. Principles of Correspondence / E. Nida // Venuti L. The Translation Studies Reader. – London: Routledge, 1964. – P. 125–180.
7. Toury G. The Nature and Role of Norms in Translation / G. Toury. // Venuti L. The Translation Studies Reader. – London: Routledge, 1978, revised 1995. – P. 192–223.